

(1878, Monako – 1934, Berlín)

Franz Schreker

Společně s **Richardem Straussem** (1864–1949), **Albanem Bergem** (1885–1935) a **Erichem Wolfgangem Korngoldem** (1897–1957) je dnes Franz Schreker vnímán jako ústřední postava překotně se rozvíjejícího žánru opery v německy mluvících zemích v prvních třech dekádách 20. století. Schrekerův kompoziční styl, jenž v sobě mísí **vlivy romantismu, naturalismu, symbolismu, impresionismu, expresionismu i estetiku nové věcnosti (Neue Sachlichkeit)**, jeho experimentování s barvou zvuku a rozšířenou tonalitou, to vše přispělo na počátku 20. století k rozvoji hnutí, které dnes nazýváme evropskou uměleckou modernou.

Kořeny

Otec Ignaz, uznávaný fotograf, mezi jehož klienty patřili například Franz Liszt, František Josef I., korunní princ Rudolf nebo belgická královská rodina, se narodil v Čechách v Golčově Jeníkově. Matka Eleonore von Clossmann pocházela z vážené šlechtické katolické rodiny z východního Štýrska. Ignaz Schreker vybudoval v Budapešti velmi úspěšný fotoateliér, který však v roce 1876 předal svému synovi z prvního manželství Maximilianovi, a vydal se s Eleonorou na cesty. Rodina se několikrát stěhovala: pobývala v Monaku, kde se narodil Franz, Celje a Pule. V roce 1881 se již značně rozvětvená usadila v rakouském Linci. Po Ignazově náhlé smrti v roce 1888 se jeho žena i s dětmi přestěhovala do Vídně, kde začal čtrnáctiletý Franz studovat v roce 1892 na Vídeňské konzervatoři – nejprve housle u Ernsta Bachricha (1892–1942) a Arnolda Rosého (1863–1946), později kompozici u Roberta Fuchse (1847–1927), mezi jehož žáky patřili Gustav Mahler (1890–1911),

Hugo Wolf (1860–1903), Alexander Zemlinsky (1871–1942) nebo Jean Sibelius (1865–1957). Během tohoto období se Schrekerova tvorba soustředila především na drobnější hudební formy. Sám skladatel později prohlásil, že v té době šťastně plaval v brahmsovských vodách, aby se vyhnul jízlivým poznámkám zpátečnického kritika *Neue freie Presse* Eduarda Hanslicka. První úspěchy na sebe nenechaly dlouho čekat, například v podobě ceny časopisu *Neue musikalische Presse* za skladbu *Intermezzo pro smyčce op. 8* v roce 1901. Povzbuzen pustil se Schreker v roce 1902 do kompozice své první opery *Plameny (Flammen)* na libreto přítelkyně Dory Pollak (publikovala pod pseudonymem Dora Leen) a nedlouho poté začal pracovat na další opeře *Vzdálený zvuk (Der ferne Klang)*, tentokrát ale již na vlastní text, stejně jako u všech svých dalších jevištních děl.

Franz Schreker Foundation

Foto vlevo: Ignaz Schreker se svou rodinou v roce 1886. Foto vpravo: Franz Schreker se svou ženou Mariou, dcerou Ottilií (*1910) a synem Emmanuelem (*1914) v roce 1916.

© Franz Schreker Foundation

GPO

Franz Schreker Flammen

Sabrowski · Uhl · Wittlieb
Chafin · Peetz · Ahrens

Kiel Opera Chorus
Kiel Philharmonic Orchestra
Ulrich Windfuhr

Video YouTube: Opera *Plameny* – jedno z prvních děl, ve kterém se Schreker odvážil vstoupit do světa rozvolněných harmonií.

Z nuly na evropský Olymp

Po absolvování konzervatoře se Schreker pokusil získat stálé místo dirigenta v některém z operních domů. Na krátké období mezi březnem 1907 a 1908 se mu podařilo zakotvit jako operní kouč a asistent dirigenta ve vídeňské Volksoper. V roce 1907 založil vlastní Filharmonický sbor, který se stal nejdůležitější tribunou soudobé hudby ve Vídni (řídil ho až do roku 1920). Uvedl s ním Mahlerovu *Třetí* a *Osmou symfonii*, Zemlinského *Žalm 23* nebo Schönbergův *Mír na Zemi* (*Friede auf Erden*) a *Písně z Gurre* (*Gurre-Lieder*). Ve sboru našel i svou budoucí ženu Marii Binderovou, se kterou se v roce 1909 oženil. Z manželství, které bylo oboustranně „okořeněno“ řadou milostných afér, se narodili dcera Ottilie (1910) a syn Emmanuel (1914).

V roce 1909 podepsal Schreker smlouvu s nakladatelstvím Universal Edition a oživil práci na nedokončené opeře *Vzdálený zvuk*. Mezihra z třetího jednání, dnes známá pod názvem *Nachtstück*, byla premiérována 25. listopadu 1909 ve Vídni pod taktovkou českého dirigenta a skladatele Oskara Nedbala (1874–1930).

Celá opera, jež Schrekera katapultovala mezi nejoriginálnější soudobé operní tvůrce a přispěla k jeho profesorskému postu na Vídeňské hudební akademii, se dočkala prvního uvedení v roce 1912 ve Frankfurtu nad Mohanem a následně ji nastudovaly operní domy v Mnichově, Hamburku, Lipsku, Praze (česká premiéra v Novém německém divadle v roce 1920) a Leningradu (1925). Válečná léta sice Schrekerovu slibně se rozvíjející kariéru zbrzdila, mladý skladatel je však využil velmi produktivně. Napsal během nich *Komorní symfonii* a dvě ze svých nejúspěšnějších oper: *Poznamenaní* (*Die Gezeichneten*, 1913–1915) a *Hledač pokladů* (*Der Schatzgräber*, 1915–1918). Obě hned po skončení první světové války uvedla opět Frankfurtská opera. Schreker se ocitl na samotném výsluní německé opery, přirovnáván dokonce k Richardu Wagnerovi. *Hledač pokladů* dosáhl mezi léty 1925 až 1932 na čtyři sta provedení a byl na programu ve více než padesáti evropských divadlech.

DE NEDER
LANDSE
OPERA

Der Schatzgräber

FRANZ SCHREKER

Netherlands Philharmonic Orchestra

Marc Albrecht

Video YouTube: *Hledač pokladů*, pohádkový příběh o lásce a ztracených klenotech, se stal jednou z nejúspěšnějších oper Franze Schrekera.

Schreker pedagog

V roce 1920 získal Schreker po Engelbertu Humperdinckovi (1854–1921) významný post ředitele berlínské Hochschule für Musik. Vnesl do této tradicemi svázané instituce svěží vítr a obměnil profesorský sbor. Za jeho působení zde mezi jinými učili klavírista Artur Schnabel (1882–1951), houslista Carl Flesch (1873–1944), violoncellista Emanuel Feuermann (1902–1942), klavírista Edwin Fischer (1886–1960) nebo skladatel Paul Hindemith (1895–1963). Schrekerova třída byla protipólem žáků jeho kolegy a přítele Arnolda Schönberga (1874–1951) na Pruské hudební akademii. Sice rovněž hledala moderní jazyk, aniž by ovšem opustila tonalitu. V roce 1927 se Evropou jako uragán prohnala opera *Jonny vyhrává* (*Johnny spielt auf*) Ernsta Krenka (1900–1991) dokončená v roce 1926 a vzápětí na její úspěch navázal Max Brand (1896–1980) se *Strojníkem Hopkinsem* (*Maschinist Hopkins*, 1929).

Ke Schrekerovým žákům patřil také Alois Hába (1893–1973), který začal experimentovat s mikrotonalitou. Dalšími byli Berthold Goldschmidt (1903–1996), Victor Babin (1908–1972), Jerzy Fitelberg (1903–1951), Wilhelm Grosz (1894–1939), Paul Höffer (1895–1949), Jascha Horenstein (1898–1973), Alois Melichar (1896–1976), Karol Rathaus (1895–1954), Artur Rodziński (1892–1958), Josef Rosenstock (1895–1985), Hans Schmidt-Isserstedt (1900–1973), Herbert Windt (1894–1965) nebo Grete von Zieritz (1899–2001).

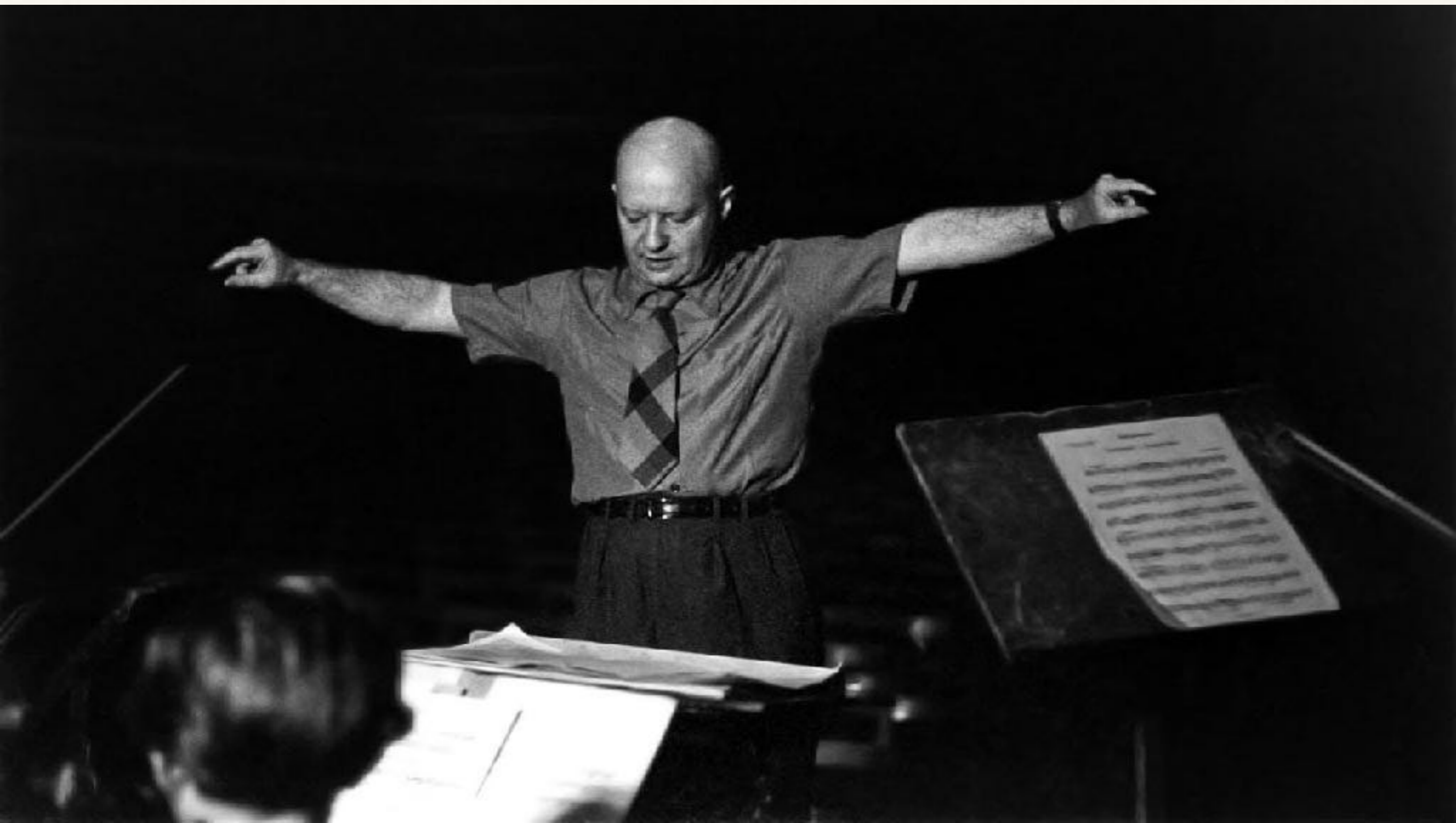
Foto vlevo: Franz Schreker se svými studenty.

Foto vpravo nahoře: Hochschule für Musik v Berlíně.

Foto vpravo dole: Elektroakustické studio, které Franz Schreker založil na Hochschule für Musik. Úplně vpravo Paul Hindemith.

© forbiddenmusic.org

Video YouTube: Jedno z nejhranějších děl Franze Schrekerova – *Komorní symfonie* z roku 1916 – v podání Radio-Sinfonieorchester Stuttgart pod taktovkou Schrekerova přítele a kolegy z berlínské Hochschule für Musik Paula Hindemitha.

Statečně až do konce

Schreker sklízel úspěchy jako pedagog, nedlouho po přesunu do Berlína se ovšem dostavily první nezdary skladatelské: opery *Irrelohe* (1924) a *Zpívající ďábel* (*Der singende Teufel*, 1928) přijalo publikum vlažně a nespokojená byla i kritika. Pro řadu radikálních mladých německých skladatelů se zkrátka hudba vyrůstající z tradice pozdního romantismu stala zastaralou. K tomu se přidaly důsledky velké hospodářské krize a sílící vliv nacistické strany, jež docílila předčasného stažení Schrekerovy poslední opery *Kovář z Gentu* (*Der Schmied von Gent*, 1932) po pouhých pěti uvedeních, a odvolání opožděné premiéry opery *Christophorus* (1929), dedikované Arnoldu Schönbergovi. Navzdory těmto událostem Schreker stále usilovně pracoval. Byl jedním z prvních, kteří se ve druhé polovině 20. let začali zajímat o rozvoj nahrávacích a vysílacích technologií v oblasti klasické hudby. V roce 1932 režíroval sérii prvních audiovizuálních záznamů

živých koncertů s dirigenty Leem Blechem, Fritzem Buschem, Erichem Kleiberem, Maxem von Schillingsem, Fritzem Stiedrym a Bruno Walterem. Pod jeho vedením vybudovala Hochschule für Musik své první elektroakustické studio. Některá díla psal Schreker přímo pro nová média, například pro rozhlas (*Malá suita*) a film (*Čtyři drobné kusy*).

Sílící antisemitské tlaky přinutily v roce 1932 Schrekera rezignovat na pozici ředitele Hochschule a přijmout méně prestižní místo na Pruské hudební akademii. I odsud byl ovšem, stejně jako Arnold Schönberg, v roce 1933 pro svůj židovský původ propuštěn (poznamenejme, že Schreker byl matkou i otcem, který konvertoval, vychováván jako katolík). Navíc ho čekaly vleklé tahanice o přiznání penze. Zneuznání skladatelské i pedagogické, obavy o finanční existenci rodiny a horečné přípravy k odchodu

do emigrace byly s největší pravděpodobností příčinou srdečního záchvatu, který jej postihl na konci prosince roku 1933. Po sérii dalších zdravotních komplikací 21. března 1934 v Berlíně umírá.

Jeho smrt prošla prakticky bez povšimnutí, jen Anton Webern, Arnold Schönberg a několik Schrekerových žáků poslali rodině kondolenci. Poslední publicity v nacistickém Německu se Schreker dočkal v roce 1938, kdy bylo jeho dílo zařazeno na nechvalně známou výstavu „zvrhlé hudby“ v Düsseldorfu. Schrekerova tvorba upadla na několik desetiletí v zapomnění. Až uvedení *Vzdáleného zvuku* v Kasselu v roce 1964 a oslavy stého výročí jeho narození v roce 1978 odstartovaly nový zájem o dílo této vůdčí umělecké osobnosti první poloviny 20. století.

Motiv k plakátu opery *Jonny spielt auf* Schrekerova žáka Ernsta Krenka. Jeden z hlavních exponátů výstavy „zvrhlé hudby“ v roce 1938 v Düsseldorfu.

Figure 141
The cover of the *Entartete Musik* exhibition guide

Video YouTube: Operu *Christophorus* balancující na hranici snu a reality dedikoval Franz Schreker svému příteli Arnoldu Schönbergovi. Svého prvního jevištního uvedení se dočkala až v roce 2002.

Hudební odkaz

Franze Schrekera již od mládí fascinovaly vztahy mezi harmoniemi a barvou zvuku, ostatně toto okouzlení je na mnoha místech patrné i v jeho díle. Úzce spjat s estetikou vídeňského klasicismu, čerpal však ve svých raných skladbách jako mnoho jeho současníků především z hudby Johannese Brahmsa. Zájem o chromatiku a rozvolňování harmonií se v jeho tvorbě výrazněji projevil až na přelomu století v písních a v první opeře *Plameny*. V pantomimě *Infantčiny narozeniny* (*Der Geburststag der Infantin*), kterou napsal na objednávku tanečnice Grete Wiesenthal (1885–1970) pro otevření výstavy Kunstschau Wien 1908, pořádané uměleckou skupinou kolem Gustava Klimta (1862–1918), pak poprvé naplno promluvil volnějším harmonickým jazykem s rychle se měnícími tonálními centry a polytonálními konstrukcemi a využil dlouhé melodie s nepravidelným frázováním a nové kombinace barev zvuku. Další změnu stylu u něj můžeme vypozařovat

ve druhé polovině dvacátých let: jeho hudba je ostřejší, více využívá disonancí, stále však ukotvena v tonalitě. V opeře *Christophorus* paroduje dobové styly: jazz, populární šansony, estetiku *nové věčnosti* i radikální avantgardu. Poslední opera *Kovář z Gentu* se svým hudebním charakterem blíží žánru komické „Zauberoper“ (magické opery), kterou ve 20. století celosvětově zpopularizoval Jaromír Weinberger (1896–1967) operou *Švanda dudák* z roku 1927. Na rozdíl od Weinbergera však Schrekerovo téma hluboce rezonuje s otázkami osobního údělu a společenské odpovědnosti, a řadí ho tak po bok jeho současníků a jejich ikonických děl: Paula Hindemitha (*Malíř Mathis*), Arnolda Schönberga (*Mojžíš a Áron*) a Ernsta Krenka (*Karel V.*). Jeho poslední díla dokumentují osobní utrpení, které v době jejich vzniku prožíval.

Video YouTube: Hudba Franze Schrekera patří jednoznačně k tomu nejkrásnějšímu, co se zrodilo v čase bouřlivé první poloviny 20. století.

V roce 1912 Franz Schreker doslova zachránil se svým Filharmonickým sborem z Vídně českou premiéru *Osmé symfonie* Gustava Mahlera, když Alexandru Zemlinskému chyběli pro její provedení sboristé. Slavná fotografie Filharmonického sboru z března 1912 v Praze. V první řadě zleva Ida Zemlinsky, Alexander Zemlinsky, Arnold Schönberg a Franz Schreker.

Co ale – proboha – nejsem?

Jsem impresionista, expresionista, internacionalista, futurista, hudební verista. Jsem Žid, který se vyšvihl díky moci židovství, křesťan, kterého vytvořila katolická klika pod patronací arcikatolické vídeňské kněžny.

Jsem umělec zvuku, zvukový fantasta, zvukový kouzelník, zvukový estét, aniž bych zanechal melodickou stopu (kromě tzv. krátkých dechových frází nově nazývaných „Melodielein“). Přitom jsem ovšem melodik té nejčistší krve, stejně jako harmonikář však zmatený, zvrácený, a přesto plnokrevný hudebník! Jsem (bohužel) erotoman a mám zhoubný vliv na německé publikum (erotika je samozřejmě můj vlastní výmysl, navzdory Figarovi, Donu Juanovi, Carmen, Tannhäuserovi, Tristanovi, Valkýře, Salome, Elektře, Růžovému kavalírovi ad.). Jsem rovněž idealista (díky Bohu!), symbolista, který stojí na levičáckém křídle modernismu (Schoenberg, Debussy), byť ne úplně vlevo, jsem ve své

hudbě neškodný, používám triády, dokonce i zcela triviální zmenšený septakord, opírám se o Verdiho, Pucciniho, Halévyho a Meyerbeera; jsem svéráz, spekulant s pudy davu; kinodramatik; člověk, který čerpá svou sílu z touhy a něhy; píšu výhradně homofonně, mé partitury jsou však zároveň mistrovskými díly kontrapunktu, má hudba je čistá a ryzí, přemýšlivá, rozjímavá, hledající, je mořem plným příjemných zvuků, strašidelnou kumulací kakofonií, stojím v opozici reklamním hrdinům nejhoršího druhu, „plný sladkého vína“, jsem grandiózním důkazem úpadku naší „kultury“, bláznem s jasnou, vypočítavou myslí, mizerným dirigentem, brilantním technikem, který ovšem nedokáže dirigovat ani svá vlastní díla; jsem v každém ohledu „případ“ (někdo bude tvrdit, že špatný, jiný, že „neúspěšný“), k tomu špatným básníkem a byť dobrým hudebníkem, můj básnický talent je mnohem významnější než talent hudební; má hudba vyrůstá z poezie,

jsem protipólem Pfitznera, jediným nástupcem Wagnera, konkurentem Strausse a Pucciniho; lichotím veřejnosti, a přesto píšu jen proto, abych všechny naštvál, a nedávno jsem se skutečně zabýval myšlenkou emigrovat do Peru. Co ale – proboha – nejsem? (Zatím) nejsem pomatený, nepřišel jsem o rozum, nejsem zahořklý, nejsem asketa, břídil ani diletant a nikdy jsem nenapsal žádnou recenzi.

Má vlastní charakteristika, *Anbruch*, duben 1921

musicanongrata.cz

